Εισαγωγή

Τον τελευταίο ενάμιση χρόνο η ελληνική οικονομία εξελίσσεται στο πλαίσιο των περιορισμών, των απαιτήσεων και των αξιολογήσεων της υλοποίησης του τρίτου Μνημονίου. Το στοιχείο που διαφοροποιεί αυτή την περίοδο από εκείνη των δύο πρώτων Μνημονίων είναι η σύγκλιση του μεγαλύτερου μέρους του πολιτικού συστήματος της χώρας στην αποδοχή της νεοφιλελεύθερης και συμβατικής φιλοσοφίας του πλαισίου οικονομικής πολιτικής των προγραμμάτων προσαρμογής. Αυτή η σύγκλιση καλλιεργεί καθημερινά στον δημόσιο διάλογο ένα κλίμα επιπόλαιης αισιοδοξίας για τις προοπτικές εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση. Η διαχείριση της τρέχουσας κατάστασης της οικονομίας γίνεται κυρίως με επικοινωνιακούς όρους και όχι βάσει των δεδομένων του πραγματικού και του χρηματοπιστωτικού τομέα της οικονομίας, της αγοράς εργασίας, του βιοτικού επιπέδου της πλειονότητας των εργαζομένων και των ανέργων.

Βρισκόμαστε πλέον στην αρχή του 2017 και γνωρίζουμε ότι η μέχρι σήμερα διαχείριση της ελληνικής κρίσης χρέους, η οποία εξυπηρετούσε τα οικονομικά και τα πολιτικά συμφέροντα των δανειστών, ξεπερνούσε τις δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας. Οι αποφάσεις του Eurogroup της 5ης Δεκεμβρίου του 2016 για το ελληνικό χρέος και κυρίως για το ύψος των πρωτογενών πλεονασμάτων, καθώς και οι υπό συζήτηση όροι της συμφωνίας της κυβέρνησης με τους δανειστές για το κλείσιμο της δεύτερης αξιολόγησης (η οποία στην τελική φάση ολοκλήρωσης της συγγραφής της παρούσας Έκθεσης δεν είχε ολοκληρωθεί) δείχνουν ότι η κατάσταση αυτή θα συνεχιστεί. Υπάρχει διάχυτη οικονομική, κοινωνική και πολιτική αβεβαιότητα, η οποία τροφοδοτείται από το γεγονός ότι η χώρα πρέπει να εφαρμόσει μια οικονομική πολιτική που έχει άμεσες υφεσιακές επιπτώσεις στο όνομα των αναπτυξιακών προοπτικών που *ίσως* διαμορφωθούν στο μέλλον και *εφόσον* επαληθευτούν μια σειρά υποθέσεις πολύ περιορισμένου ρεαλισμού.

Στις Ετήσιες Εκθέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του 2015 και του 2016 παρουσιάσαμε πλήθος εμπειρικών ευρημάτων και υποστηρίξαμε τη θέση ότι η οικονομική πολιτική της δημοσιονομικής προσαρμογής και της εσωτερικής υποτίμησης είναι λανθασμένη. Ο σκεπτικισμός μας δεν εδράζεται μόνο στην ιδεολογική διαφωνία μας με το νεοφιλελεύθερο μοντέλο οικονομικής πολιτικής, αλλά και στο γεγονός ότι θεωρούμε την αρχιτεκτονική των Μνημονίων ασύμβατη με τη μακροαναπτυξιακή δομή του ελληνικού καπιταλισμού.

Στο επίκεντρο της ανάλυσης και της μεθοδολογίας μας βρίσκεται η παραδοχή ότι η σταθερότητα και η δυναμική της οικονομίας, καθώς και η αύξηση της απασχόλησης εξαρτώνται από τη συνοχή μεταξύ του μακροοικονομικού και του χρημα-

τοπιστωτικού συστήματος και από το ρυθμιστικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας. Η αξιολόγησή μας για τις επιδόσεις και τις προοπτικές της οικονομίας στηρίζεται στη ανάλυση του διττού ρόλου των ροών εισοδήματος. Οι ροές εισοδήματος στηρίζουν την αγοραστική δύναμη και την οικονομική δραστηριότητα, δηλαδή προσδιορίζουν τη λειτουργία του πραγματικού τομέα της οικονομίας και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Ταυτόχρονα, οι ροές εισοδήματος είναι και ροές ρευστότητας, που καθορίζουν την ικανότητα των νοικοκυριών, των επιχειρήσεων, των τραπεζών και του κράτους να ικανοποιούν τις δανειακές και τις φορολογικές υποχρεώσεις τους.

Στο πλαίσιο αυτό η αξιολόγηση της σταθεροποίησης της οικονομίας και της βιώσιμης εξόδου της από την κρίση πρέπει να είναι ολιστική και να λαμβάνει υπόψη τις εξελίξεις τόσο στον πραγματικό όσο και στον χρηματοπιστωτικό τομέα της οικονομίας αλλά και την κατάσταση της αγοράς εργασίας. Βάσει αυτής της οπτικής, όπως θα αναλύσουμε στο Κεφάλαιο 2, αν, για παράδειγμα, η ελληνική οικονομία μεταβεί τα επόμενα τρίμηνα σε θετικούς ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ, αυτό θα είναι μια θετική εξέλιξη, αλλά όχι απαραίτητα ένδειξη διατηρήσιμης εξόδου από την κρίση. Θα είναι εύθραυστη στο βαθμό που δεν θα συνοδεύεται από μια δραστική μείωση των ληξιπρόθεσμων υποχρεώσεων των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων προς το κράτος και τις τράπεζες και από ουσιαστική αύξηση της απασχόλησης και των ροών εισοδήματος. Με άλλα λόγια, αν τα ελληνικά νοικοκυριά ικανοποιούσαν πλήρως ή το μεγαλύτερο μέρος των υποχρεώσεών τους προς τις τράπεζες, τα ασφαλιστικά ταμεία και το κράτος σε βάρος της κατανάλωσής τους, τότε αυτό που θα συνέβαινε θα ήταν η κατάρρευση της κατανάλωσης, και συνεπώς της δραστηριότητας του πραγματικού τομέα της οικονομίας και της απασχόλησης.

Οι δανειστές και οι υποστηρικτές των Μνημονίων δεν αντιλαμβάνονται την ασυμβατότητα της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής με το μακροαναπτυξιακό μοντέλο της χώρας. Υπερτονίζουν το υπαρκτό θέμα της φερεγγυότητας της χώρας, δίχως ωστόσο να αξιολογούν τις επιπτώσεις της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής στη διατηρησιμότητα της αφερεγγυότητάς της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ύψος των πρωτογενών πλεονασμάτων, τα οποία, ύστερα από επτά χρόνια Μνημονίων, παραδέχονται πλέον όλοι ότι δεν είναι βιώσιμα και υπονομεύουν την εμπιστοσύνη των αγορών στην ελληνική οικονομία. Ομοίως, θεωρείται επιτυχία των Μνημονίων η δημοσιονομική προσαρμογή που έχει επιτευχθεί, δηλαδή η βελτίωση του «διαρθρωτικού» πρωτογενούς δημοσιονομικού αποτελέσματος. Δεν γίνεται όμως καμιά αξιολόγηση των συνεπειών αυτής της προσαρμογής, η οποία προκάλεσε μείωση στις ροές εισοδήματος και ρευστότητας και αποτέλεσε μία από τις βασικές αιτίες της κατάρρευσης του πραγματικού τομέα και της αποσταθεροποίησης του χρηματοπιστωτικού συστήματος της οικονομίας οξύνοντας το πρόβλημα της αξιοπιστίας.

Επίσης, θεωρείται επιτυχία η βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της χώρας σε όρους μοναδιαίου κόστους εργασίας μέσω της εσωτερικής υποτίμησης

και της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας και η εξάλειψη του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο. Ωστόσο, τα πραγματικά δεδομένα δείχνουν ότι η προσαρμογή του εξωτερικού ισοζυγίου ήταν αποτέλεσμα της κατάρρευσης των εισαγωγών και ότι η υποθετική αύξηση των εξαγωγών και ο διαρθρωτικός μετασχηματισμός του παραγωγικού συστήματος προς τις διεθνώς εμπορεύσιμες δραστηριότητες εξακολουθούν να είναι ευσεβής πόθος. Την ίδια στιγμή η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης προκάλεσε δραματική εμπλοκή στις ροές εισοδήματος και ρευστότητας της οικονομίας οξύνοντας τις προαναφερόμενες αρνητικές συνέπειές τους, ενώ μείωσε δραματικά το βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας.

Βρίσκεται εκτός των ορίων της συμβατικής οικονομικής σκέψης και πολιτικής το γεγονός ότι οι παραγωγικές ικανότητες κάθε οικονομίας είναι αυτές που συνθέτουν την ενδογενή και την εξωγενή δυναμική ή ανεπάρκειά της και προσδιορίζουν τις μακροοικονομικές και δημοσιονομικές της επιδόσεις, καθώς και την κατάσταση του εξωτερικού της ισοζυγίου. Μια θεμελιακή δομική ιδιαιτερότητα του ελληνικού μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης που κατέρρευσε το 2009 είναι η ποιοτικά και ποσοτικά ανεπαρκής κλαδική διάρθρωση του παραγωγικού συστήματος. Το τελευταίο είχε, και συνεχίζει να έχει, αδυναμία συσσώρευσης κεφαλαίου σε κλάδους και δραστηριότητες που βελτιώνουν την παραγωγικότητα και διαμορφώνουν διατηρήσιμες συνθήκες υψηλής απασχόλησης και διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Η δημιουργία συγκριτικών πλεονεκτημάτων χαμηλού κόστους είναι αδιέξοδη γιατί η ελληνική οικονομία δεν μπορεί να διαχειριστεί τις ανταγωνιστικές πιέσεις από οικονομίες με τεχνολογικά προηγμένο σύστημα παραγωγής, αλλά και από οικονομίες που έχουν συγκριτικό πλεονέκτημα στο χαμηλό κόστος εργασίας.

Η ελληνική οικονομία έχει ανάγκη από μια νέα οικονομική και αναπτυξιακή κουλτούρα η οποία θα έχει ως βάση τη διασύνδεση των δημοσιονομικών, των χρηματοπιστωτικών και των μακροοικονομικών επιδόσεων της οικονομίας με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του μοντέλου ανάπτυξης, ειδικά με την παραγωγική ικανότητα και δυναμική της χώρας καθώς και την απασχόληση και το ρυθμιστικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας. Η διαμόρφωση αυτής της κουλτούρας προϋποθέτει αποδέσμευση των αποφάσεων οικονομικής πολιτικής από ιδεοληψίες που τροφοδοτούν τον κυρίαρχο πολιτικό και οικονομικό λαϊκισμό στη διαχείριση της οικονομίας και από τα συμφέροντα παρασιτικών επιχειρηματικών ομάδων.

Η Ετήσια Έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του 2017 έχει ως βασικό της στόχο να καταθέσει στον δημόσιο διάλογο ιδέες μιας διαφορετικής προσέγγισης για την αξιολόγηση της κατάστασης της οικονομίας, καθώς και για τις συνέπειες και τα αδιέξοδα που προκαλεί η ασκούμενη οικονομική πολιτική, αλλά και προτάσεις για τη δημιουργία ενός βιώσιμου και δίκαιου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης, που θα διασφαλίζει την απασχόληση και διατηρήσιμες ροές εισοδήματος και ρευστότητας.

Η Έκθεση χωρίζεται σε 5 κεφάλαια.[1] Στο Κεφάλαιο 1 αναλύονται οι δημοσιονομικές εξελίξεις του 2016 και οι προοπτικές για το 2017. Το βασικό συμπέρασμα της ανάλυσής μας είναι ότι η συνέχιση της δημοσιονομικής λιτότητας δεν δημιουργεί συνθήκες βιώσιμης δημοσιονομικής προσαρμογής, ειδικά σε όρους επίτευξης βιώσιμων πρωτογενών πλεονασμάτων και ανάκτησης της φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα.

Στο Κεφάλαιο 2 υποστηρίζουμε την άποψη ότι η οικονομία βρίσκεται σε μια κατάσταση εύθραυστης στασιμότητας και μη διατηρήσιμης δυναμικής. Παρουσιάζουμε εμπειρικά ευρήματα που αιτιολογούν την ανησυχία μας για την πορεία της οικονομίας, ειδικά για τη μη διατηρησιμότητα της κατανάλωσης, για την έκταση του φαινομένου της αποεπένδυσης και των επιπτώσεων στο κεφαλαιακό απόθεμα και στη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Επίσης, υποστηρίζουμε ότι η συνέχιση της λιτότητας είναι αδιέξοδη γιατί μετασχηματίζει τη δημοσιονομική διόρθωση σε ελλείμματα, κυρίως των νοικοκυριών, και συντηρεί το πρόβλημα της ρευστότητας και της ποιότητας του ενεργητικού των τραπεζών.

Στο Κεφάλαιο 3 παρουσιάζουμε τις βασικές εξελίξεις στην αγορά εργασίας. Οι ανησυχητικές εξελίξεις στα ποσοστά και στη διάρθρωση της ανεργίας και της απασχόλησης συνεχίζονται, καθώς επίσης και στις σχέσεις εργασίας με τα υψηλά ποσοστά της μερικής απασχόλησης. Η σημαντική υποχώρηση του ρόλου των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των κλαδικών και ομοιοεπαγγελματικών ΣΣΕ φαίνεται να έχει παγιωθεί. Οι επιχειρησιακές συμβάσεις είναι πλέον ο κυρίαρχος θεσμικός μηχανισμός στον καθορισμό των όρων αμοιβής και εργασίας.

Στο Κεφάλαιο 4 εξετάζουμε τη μεταβολή της φτώχειας και της εισοδηματικής ανισότητας στην Ελλάδα την περίοδο 2010-2015. Τα εμπειρικά ευρήματα της ανάλυσής μας αναδεικνύουν μια αύξηση της φτώχειας και των ανισοτήτων κατά την περίοδο 2010-2015 σε βάρος των χαμηλότερων εισοδηματικών στρωμάτων. Ωστόσο, ανησυχητική είναι και η διεύρυνση των ανισοτήτων στο εσωτερικό των περισσότερων κοινωνικοοικονομικών ομάδων. Οι αρνητικές αυτές τάσεις υποδεικνύουν πως η όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων στη χώρα μας δεν εμφανίζει μόνο οριζόντιο αλλά και κάθετο χαρακτήρα, πλήττοντας μεγάλο τμήμα της ελληνικής κοινωνίας.

Τέλος, στο Κεφάλαιο 5 παρουσιάζουμε τις προτάσεις πολιτικής της ΓΣΕΕ και των συνδικάτων για όλα τα μείζονα ζητήματα που αφορούν τις αλλαγές οι οποίες έχουν συντελεστεί ή σχεδιάζονται να γίνουν στο ρυθμιστικό πλαίσιο των εργασιακών

---

1. *Στην εκπόνηση της Ετήσιας Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2017, εκτός από το συντονισμό, την επιμέλεια και την ευθύνη του Επιστημονικού Διευθυντή του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ Γιώργου Αργείτη, συμμετείχαν και οι Π. Γεωργιάδου, Η. Ιωακείμογλου, Α. Καψάλης, Ν. Κορατζάνης, Γ. Κρητικίδης, Δ. Παϊταρίδης, Κ. Πασσάς, Χ. Πιέρρος, Χ. Τριανταφύλλου και Σ. Χρυσανθόπουλος. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στη Νομική Υπηρεσία της ΓΣΕΕ για την πολύτιμη βοήθειά της στο Κεφάλαιο 5.*

σχέσεων και ευρύτερα στη λειτουργία της αγοράς εργασίας, καθώς και για την αντιμετώπιση του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας.

Γιώργος Αργείτης

Επιστημονικός Διευθυντής ΙΝΕ ΓΣΕΕ